

PENGURUSAN PEMBIAYAAN PERDAGANGAN ANTARABANGSA ISLAM DALAM SISTEM PERBANKAN ISLAM DI MALAYSIA

Ahmad Khilmy b Abdul Rahim (Pengarang Penghubung)

Pusat Pengajian Perniagaan Islam, Kolej Perniagaan
Universiti Utara Malaysia (UUM), Sintok, Kedah.
Emel: khilmy@uum.edu.my

Mohd Shahril b. Ahmad Razimi

Pusat Pengajian Perniagaan Islam, Kolej Perniagaan
Universiti Utara Malaysia (UUM), Sintok, Kedah.
Emel: shahril@uum.edu.my

Mohd Murshidi bin Mohd Noor

Pusat Pengajian Perniagaan Islam, Kolej Perniagaan
Universiti Utara Malaysia (UUM), Sintok, Kedah.
Emel: murshidi@uum.edu.my

Date Submitted: 30th June 2016; Date Accepted: 30th April 2017

Abstrak

Perkhidmatan pembiayaan perdagangan antarabangsa mula diperkenalkan dalam sistem perbankan Islam di Malaysia pada awal 1990an apabila terdapat keperluan terhadap instrumen-instrumen Islam dalam bentuk perdagangan terutamanya di peringkat antarabangsa. Kebanyakan instrumen-instrumen pembiayaan perdagangan adalah berasaskan instrumen konvensional seperti surat jaminan bank (BG), surat kredit(LC), bil penerimaan(AB), jaminan perkapalan(SG), pembiayaan semula kredit eksport (ECR dan lain-lain. Untuk membolehkannya diterima oleh perbankan Islam, maka beberapa pengubahsuaian dilakukan supaya selaras dengan kehendak syariah seperti mengaplikasikan kontrak-kontrak muamalat Islam dalam produk-produk tersebut . Kontrak-kontrak muamalat yang banyak digunakan dalam produk-produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam ialah *murabahah*, *bai' al-dayn*, *kafalah* dan *wakalah*. Kertas kerja ini menganalisis pengurusan pembiayaan perdagangan antarabangsa secara Islam yang dilaksanakan oleh bank-bank Islam di Malaysia dari aspek kontrak-kontrak muamalat yang digunakan dan produk-produk yang ditawarkan.

Kata Kunci: Pengurusan, Pembiayaan Perdagangan Antarabangsa Islam, Sistem Perbankan Islam.

Abstract

International trade financing services were introduced in the Islamic banking system in Malaysia in the early 1990s when there was a need for Islamic instruments in the form of trade internationally. Most of the trade financing instruments are based on conventional instruments such as bank guarantee letters (BG), letter of credit (LC), receipt bills (AB), shipping guarantees (SG) and export credit refinancing (ECR). In order to make these instruments acceptable in Islamic banking system, some modifications are made to conform to the syariah requirements such as applying Islamic muamalat contracts in those products. Muamalat contracts that are widely used in Islamic international trade financing

products are murabahah, bai 'al-dayn, kafalah and wakalah This paper analyzes the management of Islamic international trade finance undertaken by Islamic banks in Malaysia in terms of the muamalat contracts used and the products offered.

Keywords : Management, Islamic International Trade Finance, Islamic Banking System.

PENGENALAN

Operasi pembiayaan perdagangan antarabangsa dalam sistem perbankan memainkan peranan penting dalam perkembangan ekonomi sesebuah negara sama ada melalui kemudahan pembiayaan import atau eksport. Transaksinya melibatkan pertukaran barangan atau perkhidmatan di antara satu negara dengan negara yang lain merangkumi penghantaran dan penerimaan barangan dan perkhidmatan, pemindahan dana dalam pelbagai bentuk mata wang, pelaburan, pelesenan, pemborongan, pemfrancaisan, perbankan, pembrokeran insurans dan segala bentuk perundingan dan perjanjian (Rosli, 1998). Semua kegiatan ekonomi, sama ada dalam bentuk perindustrian, dagangan atau perkhidmatan, teknologi serta taraf hidup rakyat mempunyai kaitan dengan ekonomi negara-negara lain melalui pengaliran barangan dan perkhidmatan, modal, teknologi dan sumber manusia. Sesebuah negara juga akan memperolehi keuntungan tanpa merugikan negara-negara yang lain.

Perkhidmatan pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam mula diperkenalkan dalam sistem perbankan Islam di Malaysia pada awal tahun 1990an apabila terdapat keperluan terhadap instrumen-instrumen Islam dalam bentuk perdagangan terutamanya di peringkat antarabangsa serta untuk mengaktifkan pelaburan tabungan dana perbankan Islam yang dikatakan berlebihan. Selain itu, dengan penubuhan SPTF (Skim Perbankan Tanpa Faedah) pada tahun 1993, didapati tabungan melebihi dengan banyaknya kerana kekurangan minat dari sektor perniagaan yang lebih gemar menggunakan perbankan konvensional (New Straits Times, 1995). Menurut Ahmad Hidayat (2007), kebanyakan instrumen-instrumen pembiayaan perdagangan antarabangsa dikatakan berasaskan instrumen konvensional seperti Surat Jaminan, Surat Kredit, Bil Penerimaan dan Pembiayaan Semula Kredit Eksport (ECR). Untuk membolehkannya diterima oleh perbankan Islam, maka beberapa pengubahsuaian dilakukan supaya selaras dengan kehendak syariah. Pengubahsuaian tersebut ialah dengan memasukkan elemen akad yang mengetengahkan kontrak-kontrak muamalat seperti *murabahah*, *bai' al-dayn*, *wakalah* dan *kafalah*.

Kontrak-kontrak yang diaplikasikan dalam produk-produk utama pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam dalam perbankan Islam di Malaysia sekarang ialah seperti rajah berikut:

Jadual 1: Produk-produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam dalam perbankan Islam di Malaysia

Produk-produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam	Kontrak-kontrak
1. Surat kredit-i (LC-i)	<i>wakalah, murabahah dan musyarakah</i>
2. Resit amanah-i (TR-i), Pembiayaan modal kerja	<i>murabahah, mudarabah, bai' bithaman ajil, wakalah</i>
3. Bil penerimaan-i (AB-i)	<i>murabahah, bai' al-dayn</i>
4. Bil-bil Pertukaran Belian-i (BEP-i)	<i>bai' al-dayn, kafalah</i>
5. Pembiayaan semula kredit eksport-i (ECR-i)	<i>murabahah, bai' al-dayn</i>
6. Jaminan perkapalan (SG-i)	<i>kafalah/ daman</i>
7. Jaminan bank (BG-i)	<i>kafalah/ daman</i>
8. Pembiayaan eksport Tawarruq	<i>tawarruq</i>
9. Bil Kutipan Dalam/ Keluar	<i>wakalah</i>
10. Pemungutan Berdokumen	<i>wakalah</i>

Sumber : AKA Rahim (2014).

Penulisan ini secara ringkasnya akan membincang dan menganalisis pengurusan pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam dari aspek kontrak-kontrak yang digunakan serta produk-produknya. Kajian juga akan meneliti pandangan fuqaha silam dan semasa terhadap kontrak-kontrak tersebut dan aplikasinya dalam produk-produk yang berkaitan dengannya.

SOROTAN LITERATUR

Pengurusan Islam

Kertas kerja ini menekankan aspek pengurusan dalam pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam. Sarjana-sarjana pengurusan memberikan pelbagai definisi dan pengertian terhadap makna dan konsep pengurusan. Pengurusan dalam satu pengertian didefinisikan sebagai pekerjaan yang dilakukan untuk mencapai matlamat dan melaksanakan pekerjaan melalui penggunaan tenaga orang lain (pekerja) (al-Dahyan, 1986). Yahya (1991) mentakrifkan pengurusan sebagai satu proses mengagihkan input organisasi (termasuk sumber ekonomi dan sumber kakitangan) dengan cara perancangan, pengorganisasian, pengarahan dan pengawalan untuk tujuan mengeluarkan output (segala barangan dan perkhidmatan) yang diperlukan oleh pelanggan supaya objektif organisasi tercapai. Pengertian yang dikemukakan menunjukkan bahawa makna pengurusan itu dapat dilihat dari persepsi yang berbeza-beza sama ada ianya merupakan satu proses, kerjaya, disiplin ilmu atau sebagai manusia dalam konteks hubungannya dengan organisasi (Asmadi, 2003).

Pengurusan Islam lahir lebih awal dalam tamadun manusiawi dalam bentuk tamadun kenegaraan, empayar dan ummah. Sarjana-sarjana Islam telah mencungkil ilmu-ilmu pengurusan berdasarkan tamadun Islam yang terbilang seperti pelaksanaan system syura dan institusi *al-hisbah* dari aspek pengawasan agar ianya dalam disesuaikan dengan pengurusan moden. Al-Mawardi (1985) dalam tulisannya yang terkenal *al-Ahkam al-Sultaniyyah* di bawah tajuk '*aqd al-imamah* (kontrak pengurusan Negara) menyatakan "*al-Imamah* berperanan untuk mengganti fungsi kenabian pada menjaga agama (*hirasah al-din*) dan mentadbir dunia dengannya (*siyasa al-dunya*)". Ia bermaksud pemerintahan (pentadbiran) Negara Islam dan pengurusannya berfungsi menjaga dua aspek utama kehidupan iaitu menjaga agama dari semua sudut iaitu perkembangannya, kemuliaannya, perlaksanaannya dan lain-lain, dan keduanya menjaga dan mengurus dunia bagi keselamatan nyawa, kesejahteraan akal, kesucian keturunan dan maruah serta mendapatkan harta yang halal.

Asmadi (2003) mendefinisikan pengurusan Islam sebagai aktiviti atau aktiviti-aktiviti yang dilakukan oleh pemimpin atau pengurus berserta orang-orang di bawahnya dengan menggunakan sumber-sumber dan cara-cara yang tidak bertentangan dengan syariat Islam; yang mana penyusunan tersebut matlamatnya adalah untuk mendapatkan kesejahteraan beragama (Islam), kemajuan dan keharmonian hidup. Pengurusan Islam mempunyai matlamatnya yang tersendiri iaitu mendahulukan perkara-perkara yang paling utama (*al-dharuriyyat*), diikuti dengan perkara-perkara keperluan (*al-hajiyyat*) dan seterusnya oleh perkara-perkara pelengkap (*al-tahsinat*). Pengurusan Islam mencakupi kesempurnaan kehidupan dunia dan akhirat dan mempunyai sumbernya yang tersendiri berdasarkan wahyu dan akal yang tidak bercanggah dengan prinsip-prinsip Syariat.

Pembiayaan Perdagangan Antarabangsa Islam

Pembiayaan perdagangan (*trade finance*) merupakan salah satu perkhidmatan pembiayaan yang ditawarkan oleh perbankan Islam dan juga konvensional. Perkhidmatan ini disediakan oleh pihak bank bagi memenuhi kehendak pembiayaan perdagangan dalam atau luar negara. Dalam operasi perbankan konvensional, transaksi pembiayaan perdagangan antarabangsa adalah melalui urusan hutang yang berdasarkan kepada riba. Istilah pembiayaan adalah berbeza dengan istilah pinjaman. Dalam bahasa Arab, pinjaman disebut sebagai '*al-qard*'. Menurut al-Zuhaily (1997), '*al-qard*' dari segi bahasa bermaksud '*al-qat*' iaitu memotong sebahagian daripada harta milik si pemberi pinjaman dan memberikannya kepada peminjam. Ahmad Yusuf (1993) mendefinisikan *al-qard* (pinjaman) sebagai 'memberikan harta kepada seseorang yang akan memanfaatkan harta tersebut dan harta itu akan dipulangkan kepada tuannya sama seperti asalnya dengan akad yang tertentu'. Pengertian ini membawa maksud *al-qard* ialah satu akad yang diucapkan oleh si peminjam ke atas sesuatu yang dipinjam dan berjanji akan memulangkannya kepada pemberi pinjaman mengikut tempoh yang telah ditetapkan tanpa sesuatu syarat yang melebihi daripada jumlah pinjaman asal. Dalam hukum fiqh Islam, kontrak pinjaman dikenali sebagai *al-qard al-hasan* iaitu pinjaman dengan pembayaran semula dengan jumlah dan jenis yang sama sekiranya ianya melibatkan barang-barang ribawi (Mohd Daud, 1997).

Istilah pembiayaan pula disebut dalam bahasa Arab sebagai *al-tamwil* (التمويل). Dalam sistem muamalat Islam, konsep pembiayaan mengambil kira aspek suruhan, larangan dan persoalan akhlak serta adab agar ianya selari dengan *maqasid* syariah (Qahf, 2011). Pembiayaan secara Islam mempunyai keistimewaannya yang tersendiri yang membezakannya dengan sistem konvensional iaitu (Qahf, 2011) :

- i. Transaksinya berlaku dalam pasaran sebenar yang melibatkan kontrak-kontrak jual beli (*al-buyu*), sewaan (*al-ijarat*) dan perkongsian (*al-musyarakat*).
- ii. Mengiktiraf hak pemilikan harta secara individu seperti meletakkan nama pemilik atas sesuatu barangan (*entitlement right*).
- iii. Pembiayaan hanya dibenarkan ke atas barangan (aset) yang baik/halal (*al-tayyibat*) menurut neraca syariat.

Menurut Qahf (1992) lagi, bentuk-bentuk pembiayaan dalam kewangan Islam adalah berdasarkan kepada tiga prinsip utama iaitu prinsip perkongsian, prinsip jual beli dan prinsip sewaan. Prinsip perkongsian menggunakan kontrak *mudarah* dan *musyarakah* dalam transaksinya, prinsip jual beli menggunakan kontrak *murabahah*, *istisna'* dan *salam* manakala prinsip sewaan pula menggunakan kontrak *ijarah wa al-iqtina'* dalam operasinya.

PENGURUSAN PEMBIAYAAN PERDAGANGAN ANTARABANGSA DALAM PERBANKAN ISLAM

Bank Islam atau perbankan Islam ialah institusi yang diwujudkan untuk menyediakan kemudahan dan perkhidmatan bank, khususnya kepada umat Islam berlandaskan hukum syarak. Perbankan Islam menawarkan perkhidmatan yang berteraskan

kontrak-kontrak dalam fiqh *muamalat* dalam semua urusannya. Amalan mengenakan riba dalam urusan perbankan sebagaimana yang dilaksanakan dalam perbankan konvensional digantikan dengan sistem perkongsian untung rugi.

Syariat Islam telah mengenal pasti beberapa elemen yang wajib dihindari dan dielakkan ketika bertransaksi dalam sistem *muamalat* Islam. Elemen-elemen tersebut iaitu riba, *gharar* dan *qimar/maysir* dikenal pasti sebagai penyebab yang boleh membawa kepada tidak sah dan batalnya sesuatu kontrak.

Dalam urusan pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam yang dilaksanakan oleh bank-bank Islam di Malaysia, terdapat empat kontrak utama yang diaplikasikan dalam produk-produknya. Kertas kerja ini menganalisis pengurusan pembiayaan secara Islam dari aspek kontrak-kontrak yang digunakan serta produk-produk yang berkaitan dengannya.

A. **Kontrak *murabahah***

Murabahah berasal daripada perkataan (ربح) (*ribh*) yang membawa maksud pertambahan dan keuntungan (al-Razi, 1987). Para ulama fiqh memberikan definisi *murabahah* dari sudut istilah dalam pelbagai bentuk, namun kesemuanya menjurus kepada maksud yang sama. Takrif yang diberikan oleh ahli fiqh kontemporari tentang konsep jual beli *murabahah* adalah seperti yang diberikan oleh pihak AAOIFI (Accounting and Auditing Organisation for Islamic Finance Institution (2007) iaitu :

“Menjual suatu barangan dengan harga asal yang dibeli (modal) oleh penjual beserta keuntungan yang diketahui serta dipersetujui oleh kedua-dua penjual dan pembeli”

Bentuk jual beli *murabahah* ialah penjual menyatakan kepada pembeli harga kos barangan itu dan menjualkannya dengan dicampurkan jumlah keuntungan yang akan diperolehinya sama ada dalam bentuk keseluruhan (*lump sum*) ataupun dalam bentuk peratusan tertentu (Isa, 2007, Nabil, 1986). Konsep *murabahah* dalam institusi perbankan Islam semasa dikenali sebagai *bay' al-murabahah lil-amir bi al-syira'*. Ia ditakrifkan sebagai satu bentuk permintaan dari satu pihak (pelanggan) kepada satu pihak yang lain (biasanya bank) untuk membeli suatu aset yang diinginkan pelanggan (dinyatakan sifat-sifatnya) dengan cara pihak pelanggan berjanji akan membelinya daripada pembeli awal (bank) secara jualan *murabahah* yang dipersetujui kadar keuntungan oleh kedua-dua pihak dan bayarannya adalah secara sekaligus atau beransur-ansur bergantung kepada kemampuan kewangan pihak pelanggan (Syubair, 2001).

Kontrak *murabahah* diaplikasikan dalam produk-produk pembiayaan perdagangan seperti Surat Kredit, Pembiayaan Modal Kerja Dagangan, Pembiayaan Semula Kredit Eksport, Bil-bil Penerimaan dan Resit Amanah. Prosesnya berlaku apabila pelanggan memerlukan pembiayaan untuk membeli barangan dagangan atau bahan mentah untuk menjalankan perniagaannya. Pihak bank akan bertindak sebagai peniaga dengan membeli barangan terlebih dahulu dan kemudian menjualkannya kepada pelanggan dengan harga yang lebih tinggi yang dipersetujui dengan pihak pelanggan.

Secara ringkasnya, produk-produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam yang menggunakan kontrak *murabahah* dalam transaksinya seperti yang diamalkan oleh bank-bank Islam di Malaysia adalah seperti berikut :

i. Surat Kredit-i (*Letter of Credit-i*): Satu dokumen yang dikeluarkan oleh bank bagi pihak pelanggannya (pengimport) dan ditujukan kepada benefisiari (pengeksporth). Surat Kredit akan mengesahkan jaminan bahawa bank akan membayar sejumlah tertentu kepada benefisiari atau pengeksporth berdasarkan bil pertukaran yang disertakan bersama-sama dokumen yang lain dengan syarat Surat Kredit itu dikeluarkan mengikut peraturan-peraturan Surat Kredit (Lee dan Detta, 2007, Hinkelman, 2002, Sauud, 1992). Surat Kredit *murabahah* bermaksud pihak bank bertindak sebagai peniaga iaitu pihak bank akan membeli barangan terlebih dahulu daripada pengeluar atau pembekal dan kemudiannya menjual semula kepada pelanggan dengan harga yang lebih tinggi (*mark up cost plus*) yang dipersetujui bersama tanpa sebarang bayaran pendahuluan yang diminta daripada pelanggan (Nota RHB Islamic Bank, 2011).

ii. Resit Amanah -i (*Trust Receipt-i*) : satu bentuk bayaran pendahuluan (*advanced*) yang dikeluarkan oleh pihak bank kepada pelanggannya (pengimport). Resit Amanah-i (TR-i) adalah satu instrumen untuk membiayai transaksi perdagangan tempatan dan luar negara yang bersandarkan Surat Kredit *murabahah* atau bil kutipan dalaman-i yang menggunakan kontrak *wakalah* (*inward documentary collection bill*). Dalam sistem perbankan Islam di Malaysia, semua bank Islam menggunakan kontrak *murabahah* dalam operasi Resit Amanah. Menurut Sharifah (2012), pensyarah perbankan Islam, Fakulti Pengurusan Perniagaan, Uitm Shah Alam, selain TR-i terdapat nama-nama lain yang digunakan oleh bank-bank Islam di Malaysia iaitu *Murabahah* Trust Receipt-i (MTR-i), *Murabahah* Working Capital Financing-i (MWCF-i), Trade Working Capital Financing-i (TWCF-i) dan Trade *Murabahah* (TM-i). Namun begitu, istilah yang banyak digunakan oleh bank-bank Islam di Malaysia ialah MTR-i dan MWCF-i. TR-i beroperasi atas konsep jual dan beli yang membolehkan pelanggan menerima serahan barangan serta merta semasa ketibaan barang tersebut. Operasinya ialah pelanggan yang dilantik sebagai agen pihak bank akan membeli barangan daripada pembekal (pengeksporth) pada harga *invois* (harga sebenar). Pihak bank membayar kepada pembekal atas harga *invois* dan kemudian menjualkannya kepada pelanggan pada harga baru yang dipersetujui iaitu harga *invois* sebenar yang dicampurkan dengan margin keuntungan berdasarkan kontrak *murabahah*. Pelanggan dibenarkan menangguhkan bayaran sehingga tempoh 180 hari (Nota Maybank Islamic Berhad, 2011, Nota RHB Islamic Berhad, 2011, Rosli, 1998).

iii. Bil Penerimaan-i Pembelian (*Accepted Bill-i Purchase*) : Kemudahan pembiayaan yang serupa dengan Penerimaan Jurubank (*banker's acceptance*) dalam perbankan konvensional. Produk ini tertakluk kepada garis panduan untuk Bil Penerimaan-i (AB-i) yang telah ditetapkan oleh Bank Negara Malaysia pada tahun 1993. AB-i ditakrifkan sebagai bil pertukaran yang dikeluarkan oleh bank komersil atau bank perdagangan, yang dibayar pada masa hadapan yang ditetapkan untuk mensekuritikan hutang yang

terhasil daripada transaksi perdagangan (Nota RHB Islamic Bank Berhad, 2011, Nota Maybank Islamic, 2011). AB-i boleh dikeluarkan sama ada untuk membiayai pembelian domestik dan import serta penjualan domestik dan import. Proses AB-i pembelian bermula dengan bank melantik pelanggannya (pengimport) sebagai agen untuk membeli barangan bagi pihak bank. Bank akan membuat pembayaran kepada penjual (pengekspor) dan seterusnya menjual barangan tersebut kepada pelanggan berdasarkan kontrak *murabahah* iaitu harga kos dicampurkan dengan margin keuntungan yang telah dipersetujui.

iv. Pembiayaan semula kredit eksport pra-penghantaran (*Export Credit Refinancing-i- Pre-Shipment ECR-i*): Satu kemudahan pembiayaan jangka pendek bagi menggalakkan eksport barangan perkilangan dan pertanian yang layak dan mempunyai nilai tambah yang baik (Nota Maybank Islamic, 2011, Fauzias, 2002). Barangan yang dimaksudkan merangkumi produk-produk perkilangan, pertanian dan beberapa komoditi asas yang halal dan dibenarkan syarak yang mempunyai kriteria nilai tambah (*value added*) dan menggunakan barang mentah tempatan. ECR-i pra penghantaran merupakan satu kemudahan pembiayaan yang berdasarkan kontrak *murabahah* yang diberikan kepada pengekspor untuk menyediakan barangan sebelum penghantaran dilakukan.

B. Kontrak *bai' al-dayn*

Istilah *al-dayn* dari segi bahasa berasal daripada perkataan (دان) yang bermaksud tunduk (خضع), patuh (ذل) dan taat (أطاع). Hal ini merujuk kepada sesuatu yang berbentuk harta yang diberikan oleh seseorang kepada engkau yang menghendakkan engkau memulangkan dan mengembalikan kepadanya semula (al-Mu'jam al-Wajiz, 1980). Para fuqaha menggunakan istilah *al-dayn* ini dengan pengertian yang khusus. Majoriti fuqaha dari mazhab Syafii, Maliki dan Hanbali pula mendefinisikan *al-dayn* dalam bentuk yang lebih umum daripada fuqaha mazhab Hanafi iaitu (Hammad, 2001) "*Sesuatu yang sabit atas tanggungan seseorang daripada harta dengan berlakunya sebab-sebab yang menentukan pensabitannya*"

Bay' al-dayn ditakrifkan sebagai jual hutang yang telah sabit pada tanggungjawab seseorang bagi melepaskan tanggungan orang yang berhutang tersebut atau menjual hutang yang sabit pada tanggungjawab seseorang kepada pihak yang ketiga (Daghi, 2001). Dalam erti kata yang lain bermaksud satu kontrak jual beli dengan seseorang yang berhutang menjual hak hutangnya kepada si pemberi hutang sama ada kepada orang yang memberi hutang itu sendiri atau kepada pihak ketiga. Sano (2001) menjelaskan bahawa kebiasannya penjual hutang akan menjual hutangnya pada harga diskaun kerana pembeli sama ada pemberi hutang atau pihak ketiga tidak akan membeli hutang tersebut jika harga tidak dikurangkan.

Bay' al-dayn dipraktikkan dalam beberapa produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam. Berdasarkan penelitian terhadap institusi perbankan Islam di Malaysia, kontrak *bay' al-dayn* diaplikasikan dalam produk-produk seperti yang berikut :

i. Bil Penerimaan Jualan (*Accepted bill-i Sale*) : Ia bermaksud bank membiayai pelanggan berdasarkan kontrak *bay' al-dayn* iaitu bank membeli

hak pelanggan terhadap hutang yang dijamin dalam bentuk bil penerimaan (Nota BIMB, 2011, Nota RHB Islamic, 2011). AB-i penjualan memerlukan pelanggan (pengekspert) menyediakan dokumen penjualan yang diperlukan oleh kontrak jualan atau Surat Kredit. Pelanggan (pengekspert) akan menyerahkan dokumen-dokumen berkenaan kepada pihak bank untuk dibeli. Oleh kerana dokumen-dokumen penjualan (eksport) perlu dihantar kepada pembeli, bank akan meminta pelanggan (pengekspert) mengeluarkan AB-i atas nama bank berkenaan. Bank seterusnya akan membeli hutang pelanggan (pengekspert) pada harga diskaun dan mengkreditkannya ke dalam akaun pengekspert. Apabila menerima pembayaran daripada pembelinya, pengekspert akan menggunakannya untuk menyelesaikan AB-i penjualan tersebut pada harga invois penuh (Nota BIMB, 2011, Nota RHB Islamic, 2011). Perbezaan dengan AB-i pembelian ialah dalam AB-i penjualan ini, pihak penerima (*accepting party*) ialah bank.

ii. **Bil-bil Pertukaran Belian (*Bill of Exchange Purchased / BEP-i*)** : BEP-i bermaksud pihak bank membeli hutang pelanggannya yang terhasil daripada Bil Keluar Untuk Pungutan (*outward bills for collection*) di bawah akaun terbuka (*open account basis*) ataupun bersandarkan eksport Surat Kredit. Akaun pelanggan akan dikreditkan dengan segera hasil daripada pembelian hutang dan akan digunakan oleh pelanggan untuk melangsaikan pembiayaan bank (Nota BIMB, 2011, Nota Maybank Islamic, 2011). Kemudahan ini diperlukan oleh pelanggan untuk memperbaiki aliran tunai dengan memperolehi dana segera untuk keperluan modal kerjanya. Kebanyakan bank Islam di Malaysia menawarkan pembiayaan sehingga 100% daripada amaun invois. Produk ini merupakan satu pembiayaan jangka pendek iaitu pihak bank Islam bertindak membeli hak pelanggan terhadap hutang mereka.

iii. **Pembiayaan Semula Kredit Eksport (ECR-i) pasca penghantaran (Export Credit Refinancing-i - Post-Shipment)**: ECR-i pasca-penghantaran pula merupakan satu kemudahan pembiayaan yang berdasarkan kontrak *bay' al-dayn* yang disediakan kepada pengekspert terus yang mengekspert produk yang layak mengikut syarat tampak atau usans (input). Berdasarkan operasi produk ini, kontrak *bay' al-dayn* digunakan dua kali iaitu oleh pelanggan ketika menjual dokumen-dokumen kepada bank Islam dan seterusnya apabila bank Islam pula menjual dokumen-dokumen tersebut kepada EXIM bank. Tujuan penjualan dokumen kepada EXIM bank ialah untuk memperolehi dana yang akan digunakan oleh bank untuk menyelesaikan transaksi pembiayaan semula kredit eksport (ECR-i) pra-penghantaran (Saharuddin, 2011).

C. **Kontrak *wakalah***

Dari segi bahasa *al-wakalah* atau *al-wikalah* ialah kata nama daripada perkataan *al-tawkil* (التوكيل) yang membawa maksud penyerahan, perlindungan dan penjagaan (Ibnu Manzur, 1995). Istilah *al-wakalah* menurut pandangan para fuqaha membawa kepada dua pengertian iaitu *al-hifz* (penjagaan) dan *al-tafwid* (penyerahan) (al-Kasani, 2003). Para fuqaha juga memberikan berbagai-bagai bentuk definisi untuk istilah *al-wakalah*, namun pentakrifan yang diberikan tidak lari dari kedua-dua pengertian yang dinyatakan di atas iaitu penjagaan dan penyerahan. Fuqaha mazhab Syafii mendefinisikannya sebagai (al-Syarbini, 1997, al-Ansari, 1418H)

“Menyerahkan kepada seseorang apa yang dia perlu lakukan dalam perkara-perkara yang boleh menerima penggantian kepada orang lain untuk melakukannya semasa hidupnya”. Al-‘Aliy (2008) menjelaskan bahawa ia bermaksud menyerahkan sesuatu urusan kepada orang lain untuk melakukannya sama ada sebahagian atau semuanya. Daripada pentakrifan di atas jelas kepada kita bahawa *wakalah* ialah satu akad yang memberi kuasa orang yang mewakili kepada penerima wakil untuk menjalankan sesuatu tugas atau kerja bagi pihak orang yang mewakilkan.

Dalam urusan niaga perbankan Islam semasa, kontrak *wakalah* banyak diaplikasikan dalam Surat Kredit-i (LC *wakalah*). Hal ini merujuk kepada situasi di mana satu pihak menamakan pihak yang lain sebagai wakil bagi dirinya. Dalam kes Surat Kredit *wakalah* ini, pihak bank bertindak sebagai agen (wakil) kepada pelanggannya (Hailani dan Sanep, 2009). Pelanggan memohon kepada pihak bank untuk menyediakan Surat Kredit dengan menyatakan jenis dan sifat-sifat barang yang hendak diimport atau dibeli serta syarat-syarat pengeluaran Surat Kredit tersebut. Sebelum pihak bank mengeluarkan Surat Kredit, pelanggan diminta meletakkan deposit sejumlah wang yang sama dengan harga barang yang hendak dibeli di bawah kontrak *wadi'ah* (simpanan). Bank akan menjelaskan bayaran menggunakan wang pelanggan daripada akaun deposit tersebut selepas menerima dokumen-dokumen atau maklumat mengenai perundingan Surat Kredit. Bank mengenakan komisen ke atas pelanggan kerana perkhidmatannya ini berasaskan prinsip *al-Ujr* (upah) (Sudin, 2005). Kesimpulannya Surat Kredit berasaskan *wakalah* ini hanya akan dikeluarkan apabila pelanggan membayar penuh harga barangan yang ingin dibeli. Isu dari sudut syariah tidak timbul sekiranya syarat-syarat Surat Kredit *wakalah* ini dipatuhi sepenuhnya.

D. Kontrak *kafalah*

Perkataan *kafalah* berasal dari bahasa Arab *kafala* (كفل) yang membawa maksud penggabungan atau iltizam (Ibnu Manzur, 1995). *Kafalah* juga dikenali atau digunakan sebagai *daman*. Kebiasaannya fuqaha mazhab Hanafi menggunakan istilah *kafalah*, fuqaha mazhab Maliki menggunakan istilah *kafalah* dan *hamalah* (الحمالة) manakala fuqaha mazhab Syafii dan Hanbali pula menggunakan istilah *daman* (ضمان) (Barghish, 2009). Jumhur fuqaha' pula mentakrifkannya sebagai (al-Dusuqi, t.t, Ibn Qudamah, 1997, al-Syarbini, 1997) “Menggabungkan tanggungan penjamin dengan orang yang dijamin pada melaksanakan sesuatu hak iaitu pada hutang, maka hutang tersebut tertanggung atas keduanya”. Pentakrifan yang dibincangkan di atas menunjukkan bahawa hak seseorang tidak akan hilang walaupun penghutang tidak dapat menjelaskan hutangnya kerana beliau (pemberi hutang) boleh menuntut haknya daripada penjamin.

Kontrak *kafalah* diaplikasikan dalam dua produk pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam iaitu surat jaminan bank (*bank guarantee*) dan jaminan perkapalan (*shipping guarantee*) dalam amalan perbankan Islam semasa di Malaysia :

i. Jaminan Perkapalan (*Shipping Guarantee/SG-i*): Suatu kemudahan iaitu bank Islam melindungi dan menjamin syarikat perkapalan untuk pelepasan barangan kepada pembeli/pengimport tanpa perlu menyerahkan bil muatan asal (*bill of lading*). SG-i hanya dikeluarkan terhadap dokumen-dokumen yang

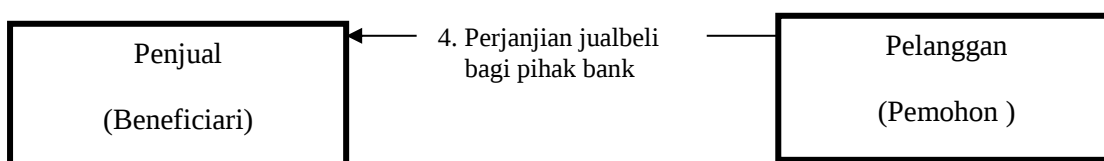
dikeluarkan di bawah Surat Kredit (LC-i) atau kepada pelanggan-pelanggan yang telah disahkan SG-i untuk pemungutan dokumen (Nota Bank Muamalat Malaysia, 2011). Dalam sistem perbankan Islam, produk Jaminan Perkapalan (*shipping guarantee/ SG-i*) menggunakan kontrak *kafalah* atau *al-damanah*. Kontrak ini membawa maksud jaminan yang disediakan oleh satu pihak (bank) kepada pemilik barangan yang meletakkan atau mendepositkan barangan mereka dengan syarikat perkapalan. Apa-apa sahaja tuntutan yang dibuat oleh pemilik terhadap barangannya selepas itu mestilah dipenuhi oleh penjamin (bank). SG-i bukan merupakan produk pembiayaan tetapi berbentuk jaminan sepenuhnya. Oleh itu, pihak bank akan mengenakan yuran atas perkhidmatan yang diberikan di bawah kontrak *ujrah*.

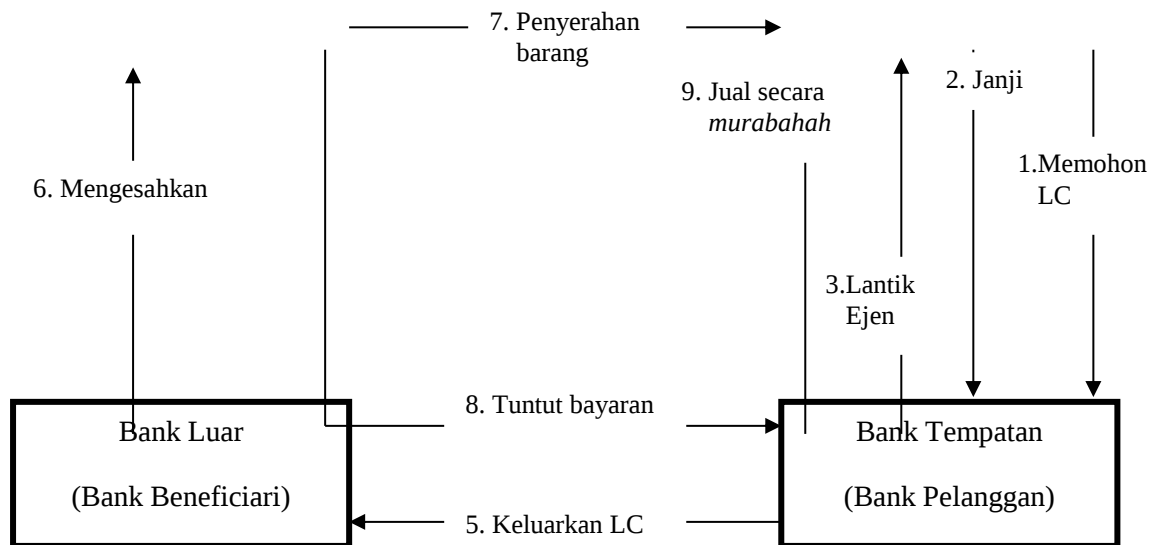
ii. **Jaminan Bank (*Bank Guarantee/ BG-i*)** : satu tanggungjawab bertulis yang tidak boleh ditarik balik, dikeluarkan oleh bank Islam yang telah bersetuju membayar sejumlah wang kepada pihak ketiga (*beneficiary of BG-i*) apabila pelanggan (pemohon BG-i) engkar dalam menunaikan tanggungjawabnya (default) kepada pihak ketiga (Nota BIMB, 2011, Nota RHB Islamic, 2011). Dalam perbankan Islam, kontrak *kafalah* atau *al-damanah* digunakan dalam produk BG-i ini. BG-i merupakan aku janji yang tidak boleh ditarik balik untuk menjamin prestasi atau kedudukan kewangan seseorang pelanggan. BG-i yang ditawarkan kepada pelanggan ini bukan merupakan instrumen pembiayaan. Oleh itu, pihak bank perlu benar-benar berpuas hati dengan kedudukan kewangan pelanggan sebelum mengesahkan atau menerima jaminan tersebut (Nota BIMB, 2011). Kebiasaannya pihak bank akan meminta sejumlah wang (deposit) daripada pelanggan dan diletakkan di bawah akaun *wadiah*. Pihak bank juga tidak sewenang-wenangnya mengeluarkan surat jaminan (BG-i) kepada semua pemohon, tetapi kebiasaannya pelanggan yang sudah mempunyai rekod perniagaan dengan pihak bank diberi keutamaan (Azahari, 2011, Dayang Atikah, 2011). Bank Islam akan bertindak sebagai penjamin sekiranya pelanggan engkar dalam menunaikan tanggungjawabnya untuk menghormati tuntutan pihak benefisiari. BG-i kebiasaannya dikeluarkan dalam tempoh yang tidak melebihi satu tahun. Bank akan mengenakan bayaran perkhidmatan atas surat jaminan yang dikeluarkan berdasarkan konsep *ujrah*.

PROSES PERLAKSANAAN BEBERAPA PRODUK PEMBIAYAAN PERDAGANGAN ANTARABANGSA ISLAM

Untuk melihat dengan lebih jelas dan terperinci operasi kontrak-kontrak pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam yang dilaksanakan oleh bank-bank Islam di Malaysia, penyelidik mengemukakan dua contoh aplikasi dalam bentuk carta aliran iaitu surat kredit *murabahah* (LC-i *murabahah*) dan jaminan perkapalan (SG-i).

i. Surat Kredit i Murabahah

Rajah 1: Operasi Surat Kredit-i Murabahah
 Sumber : BIMB 2013

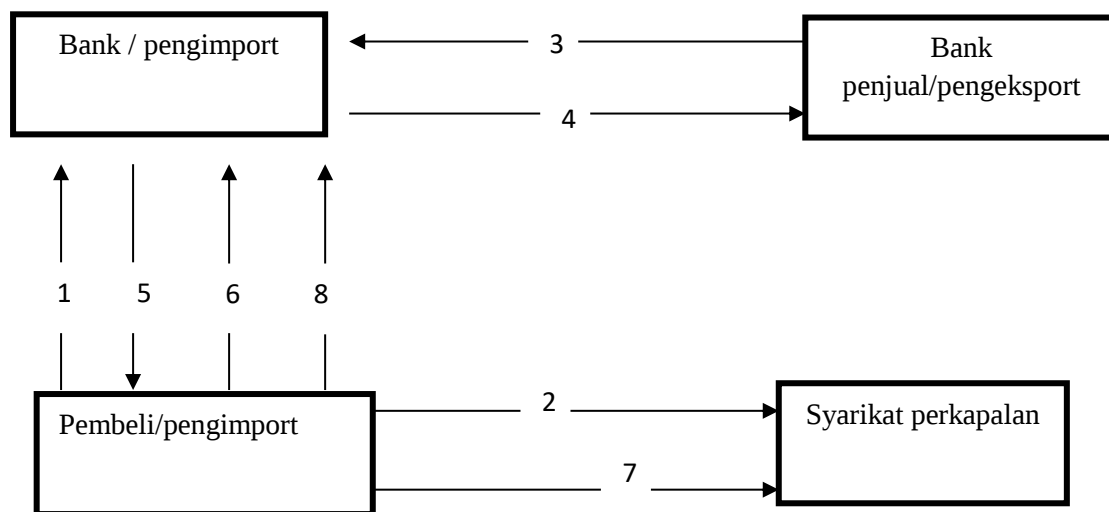
Huraian bagi setiap operasi dalam rajah di atas adalah seperti berikut :

1. Pelanggan memohon persetujuan pihak bank untuk mengeluarkan Surat Kredit bagi membiayai pembeliannya dari luar negara.
2. Setelah pihak bank bersetuju, pelanggan akan memberikan janji sebelah pihak (*unilateral promise/ al-wa'ad*) untuk membeli barang dagangan dengan spesifikasi tertentu dari bank.
3. Bank akan melantik pelanggan sebagai ejennya untuk berurusan jual beli dengan penjual yang telah dikenal pasti.
4. Pelanggan menandatangani perjanjian jual beli dengan penjual bagi pihak bank.
5. Bank mengeluarkan Surat Kredit (LC) kepada bank penjual membuktikan bayaran dibuat (dikira sebagai pembayar secara *hukmi* kerana fizikal wang masih belum sampai ke tangan penjual).
6. Bank penjual memaklumkan kepada penjual (sebagai pengesahan) bahawa Surat Kredit sudah diterima.
7. Penjual mula menghantar barang dagangan sama ada melalui laut atau udara kepada pelanggan.
8. Setelah barangan dihantar (dieksport), penjual menuntut bayaran kepada pembeli melalui banknya (bank penjual) yang seterusnya menuntut bayaran tersebut dari bank pembeli (bank tempatan).
9. Bank pembeli akan membayar secara penuh dengan menggunakan dananya dahulu. Seterusnya bank menjual barang tersebut secara *murabahah* dan

menyerahkan semua dokumen untuk tuntutan barangan di pelabuhan atau lapangan terbang kepada pelanggan. Bank akan mendapat bayarannya secara bertanggung dalam tempoh yang telah dipersetujui dengan pelanggan. Pihak bank mengenakan bayaran komisen kepada pelanggan berdasarkan hukum *al-ujr* dan perbelanjaan mengurus berkaitan penyediaan dan perkhidmatan Surat Kredit.

ii. Jaminan Perkapalan (SG-i)

Operasi jaminan perkapalan (SG-i) boleh diilustrasikan seperti rajah di bawah :

Rajah 2: Operasi Jaminan Perkapalan-i (SG-i)
 Sumber: Nota Maybank Islamic (2013)

Huraian bagi rajah operasi jaminan perkapalan yang dilaksanakan dalam sistem perbankan Islam di Malaysia adalah seperti berikut:

1. Pembeli/ pengimport berhubung dengan bank Islam yang menawarkan SG-i dan memohon perkhidmatan tersebut. Beliau dikehendaki memenuhi beberapa syarat-syarat utama dan prosedur-prosedur berkaitan pengeluaran SG-i. Pihak bank Islam mengeluarkan surat jaminan perkapalan berdasarkan kontrak *al-kafalah* atau *al-damanah* dan menyerahkan kepada pelanggannya yang merupakan pengimport.
2. Pembeli/pengimport mengemukakan surat jaminan bank (SG-i) tersebut kepada syarikat perkapalan dan mengambil barangan yang diimportnya tanpa perlu mengemukakan *bill of lading*.
3. Bank penjual/pengeksport menghantar *bill of lading* beserta dokumen-dokumen lain yang berkaitan kepada bank pembeli/pengimport beberapa hari selepas itu.
4. Berdasarkan perjanjian dalam Surat Kredit, bank pengimport membuat pembayaran menggunakan dananya atau dana pengimport kepada bank pengeksport.
5. Bank pengimport mengemukakan dokumen-dokumen kepada pengimport untuk tujuan pembayaran.

6. Pengimport mempunyai dua alternatif iaitu sekiranya ia mempunyai tunai yang mencukupi, maka pembayaran terus dibuat kepada bank (boleh menggunakan *wakalah*, bank sebagai ejen sahaja). Sekiranya tidak mempunyai tunai yang mencukupi, beliau memohon pembiayaan bank (menggunakan kontrak *murabahah*).
7. Pengimport memperolehi dokumen-dokumen dan menyerahkannya bersama bil muatan (*bill of lading*) yang telah disahkan kepada syarikat perkapalan dan beliau memperolehi semula surat jaminan perkapalan (SG-i).
8. Pengimport memulangkan semula surat jaminan perkapalan kepada banknya (bank pengimport) untuk tujuan pembatalan surat jaminan tersebut.

Dengan menggunakan kemudahan ini, pengimport boleh mengambil barangannya yang telah sampai (diimport) dengan segera tanpa perlu menunggu dokumen-dokumen dari bank atau pengeksport sampai kepadanya. Di samping itu, pengimport juga tidak perlu risau untuk menanggung bayaran lewat serta caj gudang yang tinggi dan beliau juga boleh terus menjual barangan itu tanpa berlaku penangguhan lagi.

RUMUSAN

Sistem perbankan Islam di Malaysia khususnya telah mengatur urusan pembiaaanyaannya dengan pihak pelanggan melalui kontrak-kontrak pembiayaan yang terdapat dalam fiqh muamalat. Aplikasi kontrak-kontrak muamalat dalam produk-produk pembiayaan adalah untuk memastikan transaksinya menepati kehendak Syariah (syariah compliance) yang bebas dari unsur-unsur riba, *gharar* dan *maysir*. Pengurusan pembiayaan peribadi, kenderaan, perumahan, asset dan lain-lain produk bank-bank Islam di Malaysia mengaplikasikan kontrak-kontrak muamalat seperti kontrak *tawarruq*, *bai' bithaman ajil*, *ijarah thumma al-bai'*, *musyarakah mutanaqisah* dan sebagainya. Pembiayaan perdagangan antarabangsa Islam pula seperti yang dibincangkan di atas mengaplikasikan kontrak *murabahah* (*murabahah lil amir bi al-syira'*), *wakalah*, *bai' al-dayn* dan *kafalah*. Perkhidmatan ini membantu pengimport dan pengeksport berinteraksi dalam urusan perdagangan yang patuh Syariah. Kesimpulannya, pengurusan pembiayaan yang dilaksanakan oleh bank-bank Islam adalah bertujuan untuk memastikan produk-produk yang ditawarkan menepati kehendak Syariah.

RUJUKAN

- Accounting and Auditing Organisaton for Islamic Financial Institutions. (2007). *Shari'a Standards For Islamic Financial Institutions*. Bahrain.
- Ahmad Hidayat Buang. (2007). *Undang-undang Islam di Malaysia: Prinsip dan Amalan*. KL: Penerbitan Universiti Malaya
- AKA Rahim (2015). Aplikasi Al-Kafalah dalam Produk-produk Pembiayaan Perdagangan Antarabangsa Islam. *Global Journal Al-Thaqafah*. Vol.5 (1), 69-80.
- Ahmad Yusuf. (1993). *'Uqud al-Mu'awadat al-Maliyah fi Daw al-Ahkam al-Syariyyah al-Islamiyyah*. Kaherah: Dar al-Saqafah.
- Al-'Aliy, Saleh Hamid. (2008). *Al-Muassasat al-Maliyyah al-Islamiyyah*. Damsyiq: Dar al-Nawadir.

- Al-Ansari, Zakariyya. (1418H). *Fath al-Wahhab bi Syarh Minhaj al-Tullab*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Dahyan, Abd al-Rahman Ibrahim.(1986).*al-Idarah Fi al-Islam* Cet 1.Beirut : Dar Al-Syuruq.
- Al-Dusuqi, Muhammad Arafah. (t.t). *Hasyiah al-Dusuqi 'ala al-Syarh al-Kabir*. Mesir: Dar Ihya' al-Kutub al-'Arabiyyah.
- Al-Kasani.(2003). *Bada'i' al-Sana'i' fi Tartib al-Syara'i'*.Beirut: Dar al-Fikr.
- Al-Mawardi, Abu al-Hassan Ali Muhammad Habib al-Basri.(1985). *al-Ahkam al-Sultaniyyah* Cet.1. Beirut : Dar al-Kutub al-Ilmiyyah
- Al-Mu'jam al-Wajiz (1980) Majma' al-Lughah al-Arabiyyah Jumhuriyyah Misr al-Arabiyyah.
- Al-Razi, Muhammad bin Abi Bakr bin Abd al-Qadir. (1987). *Mukhtar al-Sihah*. Lubnan : Maktabah Lubnan
- Al-Syarbini, Syamsuddin Muhammad b Muhammad al-Khatib. (1997). *Mughni al-Muhtaj*. Mesir: Al-Maktabah Al-Taufiqiyyah.
- Asmadi Mohamed Naim.(2003). *Maqasid Syariah dan Pemikiran Pengurusan Islam*. Sintok : Universiti Utara Malaysia
- Barghish, Abi Abd al- Rahman Hisyam Muhammad Said Al-. (2009). *Khadamat al-Masarif al-Muasirah: Ahkamuha wa al-Badail al-Syariyyah Laha*. Kaherah: Dar al-Yusr.
- Daghi, Ali Muhyiddin al-Qura. (2007). *Buhuth fi Fiqh al-Bunuk*. Beirut: Dar al-Basyair al-Islamiyyah.
- Fauzias Mat Nor. (2002). *Understanding International Finance*. Petaling Jaya: Pearson Malaysia Sdn. Bhd.
- Hammad, Nazih. (2001). *Qadaya Fiqhiyyah Mu'asirah fi al-Mal wa al-Iqtisad*. Damsyiq : Dar al-Qalam.
- Hailani Muji Tahir & Sanep Ahmad. (2009). *Aplikasi Fiqh Muamalat Dalam Sistem Kewangan Islam*. Shah Alam: UiTM.
- Hinkelman, Edward G et al. (2002). *Dictionary of International Trade*. US: World Time Press
- Ibn Manzur, Abu al-Fadhl Jamal al-Din Muhammad b Mukarram al-Ansari. (1995). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar Sadir.
- Ibn Qudamah al-Maqdisi. (1997). *Al-Mughni fi Fiqh al-Imam Ahmad b Hanbal*. Riyadh: Dar 'Alam al-Kutub.
- Isa Daifullah. (2007). *Nazariyyat al Arbah fi al Masarif al Islamiyyah*. Jordan: Dar al Nafais.
- Lee, Mei Pheng & Detta, Ivan Jeron. (2007). *Islamic Banking and Finance Law*. Petaling Jaya: Pearson Malaysia Sdn Bhd.
- Mohd Daud Bakar. (1997, Julai). *As-Suyulah: The Islamic Concept of Liquidity*. Kertas Kerja yang dibentangkan di International Islamic Capital Market Conference 97.
- Nabil A.Saleh. (1986). *Unlawful Gain and Legitimate Profit in Islamic Law*. Cambridge Najhoft.
- Nota Maybank Islamic Berhad.(2011)
- Nota RHB Islamic Berhad.(2011)
- Nota Bank Muamalat Berhad.(2011)
- Nota Bank Islam Malaysia Berhad.(2011).
- Qahf, Monzer. (1992). *Principles of Islamic Financing*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.

- Qahf, Monzer. (2011). *Asasiyyat al-Tamwil al-Islami*. Kuala Lumpur: International Shariah Research Academy for Islamic Finance (ISRA).
- Rosli Mahmood. (1998). *Perdagangan Antarabangsa: Konsep, Amalan dan Pembiayaan*. Kuala Lumpur: Utusan Publications and Distributors Sdn Bhd.
- Sano Koutoub Moustapha. (2001). *The Sale of Debt as Implemented by The Islamic Financial Institutions in Malaysia*. Kuala Lumpur: UIAM.
- Sudin Haron. (2005). *Sistem Kewangan dan Perbankan Islam*. Kuala Lumpur: KL Bussiness School Sdn Bhd.
- Sauud Muhammad al-Rabiah. (1992). *Tahawwul al-Masraf al-Ribawi ila Masraf Islami*. Kuwait: Markaz al-Makhtutat wa al-Turath wa al-Wathaiq.
- Syarbini, Syamsuddin Muhammad b Muhammad al-Khatib al-. (t.t). *Mughni al-Muhtaj*. Mesir: Al-Maktabah Al-Taufiqiyyah.
- Syubair, Muhammad Usman. (2001). *Al Muamalat al Maliyyah al Muasirah fi al Fiqh al Islami*. Jordan: Dar al-Nafais.
- Zuhaily, Wahbah. (1997). *Al-Tamwil al-Iqtisadi: 'Aqd al-Salam wa al-Istisna' fi al-Fiqh al-Islam*. Damsyiq: Dar al-Maktabi.

Temu bual

1. Azahari b Awang Ahmad, Ketua Bhg Pembiayaan Perdagangan, Rhb Islamic Bank, KL, 21.2.2011
2. Dayang Atikah bt. Zakaria, Pegawai Perhubungan Bhg Pembiayaan Perdagangan, Butterworth Trade Finance Centre, Maybank. 14.3.2011.
3. Saharuddin b Jaafar, Assistant General Manager, Trade Services Management, BIMB, KL. 8.9.2011
4. Dr. Sharifah Faigah bt. Syed Alwi, Pensyarah Perbankan Islam, Fak. Pengurusan Perniagaan, Uitm Shah Alam. 4.7.2012.